

SOCIO-EKONOMSKA STUDIJA OBLASTI ŠASKOG JEZERA

Prof. Dr Nail Draga i Dželal Hodžić

Prirodne hidrološke vrijednosti kao što je Šasko jezero sa okolnim naseljima i stanovništvom koji gravitiraju ovom području, predstavljaju posebnu oblast za razna istraživanja, naročito sa socioekonomskog aspekta.

Budući da su naselja i stanovništvo direktno ili indirektno vezana za jezero jasna je potreba izrade posebne studije sa socioekonomskog aspekta ove oblasti. S obzirom da su do sada u vezi ovog prostora nedostajala odgovarajuća istraživanja naša angažovanja ističu dimenziju vrijednosti i resursa sa socioekonomskog aspekta u sadašnjem i budućem periodu.

1. Geografski položaj i prirodne odlike Šaskog jezera

Nedaleko od Ulcinja, sa desne strane rijeke Bojane, 16km daleko od njenog ušća u Jadransko more, nalazi se Šasko jezero. To je druga kriptodepresija u Crnoj Gori. Nadmorska visina jezera je 1m, a najveća dubina, pri niskom vodostaju, dostiže 8m. To znači da je veći deo jezerskog basena i vodene mase u njemu ispod nivoa Jadranskog mora.

Šasko jezero je izduženo od jugoistoka na sjevero-zapad i zbog neujednačenog vodnog bilansa, po čemu je veoma slično Skadarskom jezeru, ima promjenlive dimenzije. Za vrijeme ljeta dužina jezera je 3.2km, širina 1.5km, a dužina obalske linije 8.6km. Obala je slabo razudjena jer jezerska voda ispunjava udubljenje tektonskog porijekla, pravolinijskih rasadnih linija. Dubina centralnog dijela jezera je 6.5m, a u kraškoj vrtači, koja se nalazi pored južne obale i predstavlja vrelo hladne vode, 8m. Površina jezera za vrijeme ljeta je 3.6km², a za vrijeme visokih prolećnih vodostaja 5.3km². Količina vode u jezerskom basenu varira od 15 do 17 miliona m³ i mijenja se sa promjenama vodostaja. Najveća pomjeranja obalske linije pri višim vodostajima su prema sjevero-zapadu, gdje dolazi do plavljenja Klezanskog polja (Fusha e Brise) i prema Bojani, sa kojom je Šasko jezero u specifičnoj hidrografskoj vezi. Bojana je i pritoka i otoka jezera. Pri visokim vodostajima Bojane dio njene vode uliva se u Šasko jezero. Kada se vodostaj Bojane snižava, voda iz jezera oteče ka rijeci

Bojani. Kanal između Bojane i Šaskog jezera ima dvosmjerno kretanje vode, uslovljeno promenama vodostaja.

Priobalni pojas Šaskog jezera je pod bujnom hidrofilnom vegetacijom. Ona zahvata gotovo sve dijelove jezera do dubine od 2m, odnosno jednu petinu ukupne površine jezera. Barska vegetacija i topla jezerska voda pogoduju razmnožavanju i rastu više vrsta riba, a tu se izležu nekoliko desetina vrsta ptica. Za vrijeme zime na Šaskom jezeru borave ptice selice, te je ovo područje poznata ornitološka stanica. Na žalost turisti koji borave u Ulcinj u ne poznaju dovoljno Šasko jezero i ono nije dovoljno posjećeno.

Šasko jezero hrani vodom potok Medjureč, izvora Begovo oko, ulivanjem Bojane i padavinama, čija prosječna godišnja količina iznosi oko 1300mm. Voda iz jezera gubi se Bojanom i isparavanjem. Najviši srednji mjesečni vodostaj javlja se u februaru, a najniži u avgustu.

Promjene vodostaja održavaju se na fizičke i hemijske osobine vode, naročito na temperaturu. S obzirom na malu nadmorsku visinu i južni položaj, voda Šaskog jezera u toku ljeta zagrije se do 28 C i veoma je pogodna za kupanje. Za vrijeme zime, jezerska voda se dosta rashladi. Jezerska voda je zeleno-mrke boje. Providnost vode je 1-2m.

Za postanak basena Šaskog jezera od značaja su prostorni odnos krečnjačkih stijena i fliša, tektonski pokreti i akumulacija rječnog nanosa između Bojane i današnjeg jezera. Jezerski basen predstavlja najniži dio tektonskog rova (sinklinale) Klezne. On je sa sjevera omeđen Povarom i Šaskim brdom, a sa juga Možurom i Briskom gorom. Dio tektonskog rova bio je tokom geološke prošlosti ispunjen morskom vodom i predstavljao zaliv preteče Jadranskog mora. Kada se formirala Bojana i izdigla prečaga prema tektonskom rovu obrazovano je Šasko jezero. Usled priticanja rječne vode ono je vremenom postalo slatkovodno. To je omogućilo razvoj specifičnog biljnog i životinjskog svijeta, koji danas predstavlja posebnu privlačnost jezera i njegove neposredne okoline, koja je geografski, biološki i turistički veoma interesantna, te je potrebna zakonska zaštita.

Karta Šaskog jezera

2. Naselja u oblasti Šaskog jezera

Prema zakonu o teritorijalnoj organizaciji sva naselja u oblasti Šaskog jezera su sela. Stvaranje, širenje i razvoj sela ove oblasti, kao i ostale u opštini Ulcinj, usko su povezani sa prirodno-geografskim karakteristikama, u jednoj strani, i društveno-istorijskim i ekonomskim okolnostima, s druge strane. Po veličini većina sela su mala, sa malom nadmorskom visinom i bogatim zemljišnim fondom.

U vezi naselja u okviru oblasti Šaskog jezera mi smo se opredelili za 6 naselja, a kao kriterijum smo uzeli djelatnost stanovništva ovih naselja koja su direktno ili indirektno vezana za djelatnost u ovom jezeru.

U grupi naselja u oblasti Šaskog jezera su: Šas, Ambula, Fraskanjel, Sveti Djordje, Briska Gora i Donja Klezna.

Iz domena gravitacione zone ova naselja pripadaju dvijema zonama: 4 pripadaju gravitacionoj zoni Vladimira (Šas, Ambula, Fraskanjel i D. Klezna) a dva naselja Ulcinju (S.Djordje i Briska Gora).

Takodje je važno istaći da od ovih naselja dva (Fraskanjel i Sveti Djordje) imaju posebnu privilegiju jer osim što pripadaju oblasti Šaskog jezera, ona su direktno vezane sa rijekom Bojanom. Zbog povoljnijeg geografskog položaja, razikuju se od drugih jer iskorišćavaju i vodeni potencijal Bojane a time i ribolov na njoj.

Šasko jezero i okolina

3.Stanovništvo

Pokret, struktura i druge komponentne stanovništva ove oblasti su slične sa ostalim naseljima u opštini Ulcinj. Specifičnost razvoja stanovništva ove oblasti manifestuje se prije svega visokom stopom rasta stanovništva (prirodnog priraštaja) do 1971.godine, kao i bržim rastom opšteg broja stanovništva, sa malim socijalnim i prostornim mobilitetom, velikim procentom mladjeg stanovništva, poljoprivrednog stanovništva i onog nepismenog, u manjem procentu ekonomsko aktivnog stanovništva, naročito žena, povećanjem broja članova domaćinstava itd.

Kao posebna karakteristika stanovništva ove oblasti je visok nivo ruraliteta (100%) sva naselja su sela, kao i homogena nacionalna struktura stanovništva (97.61% su albanske nacionalnosti). Aktuelne demografske karakteristike ove oblasti su rezultat okolnosti ekonomskog nerazvitka. Naselja ove oblasti imale su rast stanovništva od 1948 do 1971 godine, a od tada kao rezultat migracije stanovništva broj stanovnika pada, što pokazuje i posljednji popis stanovništva u 2003.godini (vidi tabelu br.1).

Tabela br.1.

Stanovništvo po naseljima(1948-2003)

Naselja	S t a n o v n i š t v o						
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003
Godina							
1.Šas	207	226	249	227	329	348	268
2.Ambula	108	135	172	196	168	256	31
3.Fraskanjel	119	136	189	222	152	191	76
4.Sveti Djordje	157	181	234	275	309	349	86
5.Briskva Gora	134	141	165	121	83	67	58
6.Donja Klezna	254	291	347	408	294	260	151
Ukupno:	979	1110	1356	1449	1335	1471	670

Izvor: Popisi stanovništva u Crnoj Gori 1948-2003, pripremili autori

Stanovništvo ove oblasti sa 670 stanovnika u 2003.godini učestvuju sa 3.3% u ukupnom broju stanovnika opštine Ulcinj. Pad broja stanovnika ove oblasti od prethodnog popisa stanovništva (1991) za više od polovine ili za 55.46% nije samo rezultat migracije stanovništva nego i metodologije upisa stanovništva u inostranstvo u tom popisu stanovništva.

Najmanji broj stanovnika ima Ambula (31) a najviše ima Šas (268) a po tabelarnom prikazu vidi se da samo dva naselja imaju više od 100 stanovnika. Bez dileme najveće naselje i dalje će biti Šas, koji na neki način drži primat nad ostalima kao naslednik srednjovjekovnog grada Šasa.

4.Domaćinstva

Jedna od karakteritika demografskog i socioekonomskog razvoja populacije u ovim naseljima je organizacija porodičnog života i veličina i sastav domaćinstva. Pored povećanja apsolutnog i relativnog broja domaćinstva kao opšta pojava registrovano je povećanje prosječnog domaćinstva od 1948 do 1971 (od 7.36 u 1948 do 6.9 u 1971). Kasnije imamo uočljive razlike povećanja broja domaćinstva sa konstantnim padom njihove veličine (4.14 u 1991 do 2.09 u 2003), s tim da prosječna veličina domaćinstva na nivo opštine je 3.23 po domaćinstvu (2003) što se vidi i iz tabela br.2 i br.3.

Jedan tok razvoja je rezultat uticaja demografskih i ekonomskih faktora. Postoje vidne razlike što se tiče promjena broja, srednje veličine i strukture domaćinstva prema broju članova izmedju stanovništva u ruralnom i urbanom djelu (Ulcinj kao opštinski centar). Nema dileme da kod seoskih naselja veličina domaćinstva i njihovo učešće sa većim brojem članova su iznad opštinskog prosjeka i njegovog centra.

Tabela br.2.

Domaćinstva po naseljima (1948-2003)

Naselja	D o m a ć i n s t v a						
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003
Godina							
1.Šas	18	20	21	30	32	50	76
2.Ambula	17	16	19	25	36	75	48
3.Fraskanjel	18	20	21	30	32	50	37
4.Sveti Djordje	29	34	37	44	42	96	82
5.Briskva Gora	28	27	25	20	16	14	17
6.Donja Klezna	43	44	49	70	57	68	60
Ukupno:	133	161	172	219	215	353	320

Izvor: Popisi stanovništva u Crnoj Gori (1948-2003) a pripremili autori

Sa 320 domaćinstva ova oblast učestvuje sa 5.09% u ukupnom broju domaćinstava u opštini Ulcinj (6285).Izmedju dva popisa stanovništva

(1991-2003) s regionalnog i socijalnog aspekta porast broja domaćinstava je veći u urbanom centru (Ulcinj) za 311 domaćinstava, dok u seoskoj zoni broj domaćinstava porastao svega za 24, što je dokaz migracije i niskog prirodnog priraštaja stanovništva.

Preobražaj strukture stanovništva kao što su promjene socioekonomskog sastava populacije, prelaz poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredno, širenje urbanog života, rast obrazovnog nivoa i društvenog standarda i dr., snažno su obuhvatili ovaj prostor kao i čitavu opštinu Ulcinj i uticali na transformaciju veličine i strukture domaćinstva.

Što se tiče socijalne strukture domaćinstva na ovom prostoru registrovane su velike promjene. Tako počev od 1971.godine evidentno je povećanje broja nepoljoprivrednih i mješovitih domaćinstava, a smanjen apsolutni broj poljoprivrednih domaćinstava. Uporedo s tim u ovim naseljima je prisutan proces deagrarnizacije koji se ogleda kroz poljoprivedno-nepoljoprivredno i dnevnu migraciju radne snage najviše u Ulcinj i inostranstvo.

Tabela br.3.

Prosječna veličina domaćinstva po naseljima (1948-2003)

Naselja Godina	Prosječna veličina						
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003
1.Šas	11.5	11.3	11.8	7.56	10.2	6.96	3.52
2.Ambula	6.35	8.43	9.05	7.84	4.66	3.41	0.6
3.Fraskanjel	6.61	6.8	9.0	7.4	4.75	3.82	2.05
4.Sveti Djordje	5.41	5.32	6.32	6.25	7.35	3.63	1.04
5.Briskva Gora	4.78	5.22	6.6	6.05	5.18	4.78	3.41
6.Donja Klezna	5.90	6.61	7.08	5.82	5.15	3.82	2.51
Ukupno:	7.36	6.20	7.88	6.09	6.20	4.16	2.09

Izvor: Popisi stanovništva 1948-2003, pripremili autori

5.Migracija stanovništva

Kao i u ostalim naseljima u okviru opštine Ulcinj i u naseljima oblasti Šaskog jezera pojava migracije stanovništva je postala društveni fenomen. Ona nije novijeg doba, ali najintenzivnija je od 1960.godine i naovamo. Glavni motiv migracije stanovništva iz ovih naselja je ekonomski motiv, ali nije neizbežan i neki drugi koji mogu da budu samo pojedinačni. Pojava migracije stanovništva je zahvatila sva naselja osim Briske Gore, koja je specifična s ovog aspekta.

U migraciji stanovništva u ovim naseljima dominira emigracija jer skoro apsolutna većina stanovništva je emigrirala u inostranstvo (SAD, Zapadna Evropa i Australija). Kako se kretalo pojava emigracije stanovništva po naseljima u oblasti Šaskog jezera pokazuje tabela br.

Tabela br.4.

Emigracija stanovništva po naseljima (2003)

Naselje	stanov. u zemlji		stanov. u inostranstvo		Svega
1. Šas	268	69.43%	118	30.56%	386
2. Ambula	31	15.38%	165	84.61%	196
3. Fraskanjel	76	34.54%	144	65.45%	220
4.Sveti Djordje	86	18.77%	372	81.22%	458
5. Briska Gora	58	94.91%	3	5.08%	61
6. Donja Klezna	151	55.17%	117	44.82%	268
Ukupno:	670	42.16%	919	57.83%	1589

Izvor: Podaci iz popisa stanovništva u 2003.godini a pripremili autori

Od svih naselja najintenzivniju migraciju stanovništva imaju Ambula i Sveti Djordje. Prema podacima iz prethodne tabele proizilazi da u zemlji-opštini u Ambuli je prisutno samo 15.38% stanovništva dok u inostranstvu zivi 84.61% od ukupnog stanovništva; Sveti Djordje ima u zemlji 18.77% stanovništva dok u inostranstvu zivi 81.22% (tabela br.4). Iz ovih podataka se vidi da su ova dva naselja su pred potpunom depopulacijom. Pojava migracije stanovništva je učinila da jedan zaseok Donja Ambula (blizu Fraskanjela) sada postoji kao geografski naziv jer u njemu nema nijednog stanovnika.

Iz tabele se vidi da jedno naselje nije zahvaćeno procesom migracije stanovništva, to je Briska Gora kao najmanje naselje po broju stanovnika. To je jedino naselje u ovoj oblasti po heterogenoj nacionalnoj strukturi stanovništva, gdje dominira stanovništvo slovenskog porijekla: Crnogorci 39.65%, Srbi 25.86% (ukupno 65.51%) a Albanci učestvuju sa 34.48%, dok u svim ostalim naseljima ove oblasti Albanci su jedino stanovništvo. Stanovništvo Briske Gore je imalo migraciju lokalnog karaktera jer oni su migrirali u okviru opštine Ulcinj, a ne u inostranstvo kao što je slučaj sa drugim naseljima ove oblasti.

Broj stanovništva u naseljima ove oblasti od 919 lica predstavlja 14.81% od ukupnog broja stanovništva u emigraciji opštine Ulcinj (6202), što je pokazatelj visoke emigracije stanovništva.

Iz gore navedenih podataka možemo zaključiti da od ukupnog broja stanovnika 42.16% su u zemlji dok 57.83% su u inostranstvo. Ako se nastavi ovaj trend migracije stanovništva depopulacija ovih naselja biće svakodnevna pojava i veoma nepovoljna za ovu sredinu.

6. Ekonomska djelatnost

Primarna ekonomska djelatnost stanovništva ove oblasti je poljoprivreda i to stočarstvo, ratarstvo, povrtarstvo, voćarstvo i jednim dijelom ribarstvo na jezeru i Bojani.

U ranijem periodu veoma su bile prisutne djelatnosti proizvodnja drvenog ćumura, kreča, stura od trske jezera, ćilimi, narodna nošnja od vune i pamuka i naročito ribolov na jezeru i Bojani.

Prihodi po osnovu bavljenja poljoprivredom bili su veoma skromni koji nijesu mogli pokriti ni elementarne potrebe domaćinstva jer su radili sa primitivnim orudjima i korišćenjem stočne snage, a eventualni višak proizvoda zbog loše infrastrukture nije moguće bilo plasirati na dalja tržišta.

Poslije Drugog Svjetskog rata a naročito poslije 1960. godine sa početkom razvoja turizma u Ulcinju, socijalno stanje je počelo se popravljati kroz elektrifikaciju naselja, izgradnju puteva, upotrebom mehanizacije u poljoprivredi, upotrebom mineralnih đubriva idr.

Uporedo s tim plasman poljoprivrednih proizvoda s ovog područja odvijao se pored Ulcinja i u druge krajeve tadašnje Jugoslavije, posebno na primorskom djelu. U ovom periodu dominira proizvodnja ranog povrća i bostana i subtropskog voća i vinogradarskih proizvoda.

Pošto je ovo područje bogato ribom ovaj proizvod je prisutan ne samo na tržištu Ulcinja i Bara nego i šire. Bogatsvo ovog područja ribljim fondom zainteresovalo je domaće i strane institucije i moguće investitore za ulaganje u intenzivniju proizvodnju ribe, i riblje mladjih (jegulja, brancin, šaran, pastrmka, losos idr.), ali zbog poznatih događaja i raspada bivše Jugoslavije nije došlo do konkretizacije ovih poslova.

7. Dosadašnja korišćenja jezera

Poslije Drugog Svjetskog Rata iskorišćavanje Šaskog jezera obavljala je bivša zemljoradnička zadruga iz Vladimira. Ribolov se obavljao sitnim alatima i to uglavnom mrežama stajaćicama a imao je sezonski karakter. Ribolov je zavisio od migracije, mrijesta ili zadržavanja ribljih jata u pojedinim područjima. Lov je bio prilagodjen ekološkim osobinama pojedinih ribljih vrsta od kojih zavisi boravak ribe u obalskom regionu, bilo da se skupljaju radi mrijesta ili ishrane ili zimovanja, te su na lagan i prikladan način izolovljavane. Ovakav način bio je veoma izražen kod izlova skakavice, ukljeve i krapa.

Ribolov je imao obilježje ekstenzivnog načina gazdovanja, bez ikakve kontrole i poštovanja postojećih propisa o korišćenju i gazdovanju u ribarstvu, te je sve ovo nepovoljan odraz na istrebljivanje populacije ekonomski značajnih vrsta riba. Profesionalnih ribara na ovom objektu nije bilo. Ribolovom se bave mještani obližnjih sela (Šasa, Ambule, Fraskanjela, Sveti Djordje, Briske Gore i Donje Klezne), kojima je ova djerlatnost izvor dopunskih prihoda. Šaskim jezerom u jedno vrijeme je gazdovao „Agropogon“ kasnije „Agro-Ulcinj“, a poslije njih Vojna ekonomija, dok je danas ostavljen van svake brige od lokalne i republičke vlasti. Bez dileme ribarsko-privredna osnova Šaskog jezera predstavlja stvarnost i jedini ispravni put u razrješavanju problema ribarstva na ovom objektu, jer u prvom redu počiva na naučnim osnovama, za racionalno gazdovanje prirodnih resursa.

8. Ekonomski efekti korišćenja voda Šaskog jezera

Pitanje korišćenja Šaskog jezera sa ekonomskog gledišta treba tretirati u sklopu privrednih djelatnosti. Imajući u vidu da slatkovodno ribarstvo pripada formacijski poljoprivredi, na njega su se primjenjivale i mjere ekonomske politike, kao i na poljoprivredu. I u ribarstvu se, prema tome, takodje primjenjuju instrumenti primarne raspodjele kao u poljoprivredi, te u tom cilju i koristi tretman koji važi za ovu širu granu privredne djelatnosti za korišćenje potrebnih kredita za njegovo unapredjenje i racionalno gazdovanje.

Vrlo je teško govoriti o ekonomskim efektima ribolova na otvorenim vodama, što sve zavisi od površine objekta, produktivnosti vode, kvaliteta sastava ribljih populacija, mogućnosti izlova itd. Medjutim, potrebno je prići racionalnom korišćenju ovakvih objekata, njegovoj zaštiti, gazdovanju i korišćenju postojećih mogućnosti koje ima jedan ovakav objekat, što bi u potpunosti opravdalo gazdovanje od strane jedne organizacije ili većeg sistema.

a) Lagunarno korišćenje Šaskog jezera

Pod lagunarnim ribnjakom podrazumijeva se manji vodeni prostor ogradjen posebnim ustavama (nasipom, prestorima i drugim pregradama), tako da se ne dozvoljava ribi koja nalazi unutar ogradjenog prostora migracija i gdje se nizom meliorativnih mjera može kanalisati pravac tehnološkog uzgoja ribe. Ovakvi objekti moraju imati potrebnu kominikaciju sa dotičnom vodom od koje se odvaja, u svrhu strujanja vode, migracije riba i dr., u svrhu efektivnog korišćenja prirodnih pogodnosti, ovakvih objekata i ribolovnih voda.

Prema načinu zatvaranja voda, lagunarne ribnjake dijele se u tri kategorije i to:

1. Otvorene lagune, čija je ograda izradjena od prestora,
2. Poluzatvorene, tj. ribnjake čije su strane većim dijelom zatvorene nasipom ili posebnim hidrotehničkim uredjajima, i
3. Zatvorene ribnjake koji su ogradjeni nasipima i imaju komunikativne veze za priliv vode.

Najprikladniji i ekonomski opravdana površina lagune treba da iznosi najmanje 300 hektara vodene površine. Po mogućnosti ribnjak treba da je jednom stranom okrenut preovladajućim vjetrovima. Strana dominirajućih vjetrova je najvažnija u obalskom ribnjaku, jer sa te strane uglavnom

pridolazi riba iz mora za vrijeme migracija i ujedno služi i za cirkulaciju vode. Prema navedenoj klasifikaciji Šasko jezero prema svojoj lokaciji i ostalim uslovima spada u tip poluzatvorenog lagunarnog ribnjaka, jer je u vrijeme podvodnji vezan rijekom Bojanom sa dijelom južne strane. Za vrijeme niskog viodostaja postoji veza kanalom preko koga iz Šaskog jezera voda otiče u Bojanu. Redovne podvodnje se javljaju u proljeće, kada su i najintenzivnije migracije iz mora u jezero.

U povoljne karakteristike Šaskog jezera spadaju sublakustrična vrela (Begov Izvor) koje će služiti pojedinim vrstama riba koje će se uzgajati u laguni kao sklonište u vrijeme hladnoća, imajući u vidu da su sve ove migratorne ribe veoma osjetljive na promjenu temperature. Poribljavanje lagunarnog ribnjaka obavljaće se s jedne strane prirodnim putem za vrijeme poplavnog intervala (proljetnjeg doba) kada masovno dolaze jata ličinki jegulje, cipla, lubina i drugih morskih riba, ili pak putem poribljavanja mladjem koji će se loviti na pojedinim lokalitetima oko ušća rijeke Bojane i Porta Milene kod Ulcinja, koji su veoma bogati sa ličinkama cipla i jegulje. Za ovakav način uzgoja ubacuje se minimalno 2000 komada na ha. Poribljavanje se obavlja u toku proljeća i početkom ljeta. Kao što je poznato kod lagunarnih ribnjaka postoje dva načina poribljavanja. Jedan je tzv. Prirodni način, kad riblja mladj prirodnim putem ulazi u ribnjak u jesenjoj, odnosno proljetnoj selidbi mladih ciplića, što zavisi o kojoj se vrsti cipla radi. Ipak je redovno proljetna selidba u ribnjake mnogo intenzivnija. Drugi način je poribljavanje uz pomoć čovjeka tj. Lov riblje mladji i prenos iste u ribnjake. Budući kod prvog načina čovjek ne utiče na količinu mladji, to se ne može tačno ni kalkulirati kasniji prinos. Ipak se na temelju podataka venevijanskih laguna, može tvrditi da prirodno napučivanje lagune ribljom mladji nije dovoljno.

Sa stanovišta lagunarnog ribarstva, posebno lova lagunarnih (morskih) riba, u prvom redu biće potrebno da se na jezeru uvede zaštitni režim. To se u prvom redu odnosi na lovostaj cipla, i intenzivni izlov bijele košljive ribe (ciprinide).

Ovim sistemom iskorišćavanja Šaskog jezera, povećala bi se produkcija ribe nekoliko puta više u odnosu na sadašnje stanje, a posebno se mora istaći da se lov visokokvalitetnih vrsta (cipla, jegulje i dr.), može podićimod 40-50 tona godišnje, što bi imalo veliki ekonomski značaj, obzirom da se lokacija objekta nalazi u neposrednoj blizini turističkih centara Jadrana.

b) Vještački uzgoj ribe

Na području oko Šaskog jezera postoje odlične mogućnosti za izgradnju ribnjaka za vještački uzgoj ribe. Ima više načina gajenja riba. Koji bi se način izabrao, zavisi svakako u najvećoj mjeri od prirodnih uslova koji pruža prostor na kome se ribnjak podiže, ali i od želje samog uzgajivača.

9.Sportski ribolov

Sve pomenute otvorene vode na ovom području su vrlo pogodne za organizaciju sportskog rekreativnog ribolova. Za to nije potrebno nikakvo doinvestiranje u objekte, osim u opremu.

10.Zaštita Šaskog jezera

Savremena nastojanja ljudi na zaštiti i unapredjenju životne sredine su istovremeno akcije očuvanja i poboljšanja kvaliteta života ljudi u njoj. Hidrografski objekti, a samim tim prirodna i vještačka jezera, predstavljaju neprocjenjivo bogatstvo svake regije ili zemlje.

Očuvanje izvornosti životne sredine znači istovremeno očuvanje izvornosti jezera. Da bi se realizovala pravilna zaštita prirode, koja se odlikuje složnošću ekoloških odnosa, neophodno je uvažavanje izvesnih načela, koja su garancija postizanja dugoročnih ciljeva.

Savremena zaštita prirode mora da počiva na koncepciji aktivne zaštite, koja ima sve veći broj pristalica i koja se mora primenjivati kompleksno i bez kompromisa, kako bi se postigli pravi rezultati. Uvažavajući osnovna načela koncepcije aktivne zaštite prirode, ukazaćemo na njen značaj za očuvanje čistoće jezerske vode, očuvanje izvornosti priobalnih prostora i pravilnu valorizaciju jezera za različite potrebe savremenog društva.

Zaštita prirode mora da bude takva da zaštićena i uređjena priroda maksimalno služi osnovnim potrebama ljudi. Ovo znači da zaštita jezera ne smije biti cilj sama sebi. Zaštiti jezera ne znači stvoriti takve limnološke objekte koji će podsećati na slike u ukradenim ramovima. Zaštita jezera mora biti takva da omogući njihovo najracionalnije korišćenje, koje neće izazivati štetne posljedice na razvoj ekosistema i favorizovati jednog korisnika vode na račun drugog.

Koncepcija aktivne zaštite prirode svojim stavovima ukazuje na neophodnost detaljnog i dobrog naučnog poznavanja prirode. To je posao ne pojedinaca i pojedinih ustanova, već timova stručnjaka različitih naučnih

profila i njihovih naučno-istraživačkih centara. Stečena znanja moraju se potvrdjivati, a svako novo iskustvo dragocjeno je u rješavanju problema očuvanja čistoće jezerske vode a time i floru i faunu u njoj, za sada i u buduće.

U vezi ove problematike u Šaskom jezeru nema dileme da nedozvoljeni ribolov nanosi neprocjenjive štete ribljem fondu, a uzroci ovih nemilih pojava, praćeni ogromnom materijalnom štetom, leže u neefikasnosti odnosno nepostojanja čuvarske službe na jezeru. Pitanja zaštite ribolovnog područja postavlja se uvijek u prvi plan, naročito kada je riječ o čuvarskoj službi kao osnovnoj komponenti radikalnog održavanja ribljeg fonda na određenom nivou fonda. Zakonskim propisima regulisana je zaštita ribolovnih voda i postojanje ribarsko-čuvarske službe, a Pravilnikom o radu zacrtane su obaveze ove službe i njene dužnosti. Ribolovni objekat mora biti pokriven čuvarskom službom. Radi boljeg obavljanja svoje dužnosti, čuvari moraju biti uniformisani i snadbijeni potrebnom opremom. Čuvar ribolovnog objekta mora poznavati ove propise i odredbe Zakona o sltakovodnom ribarstvu RCG, kao i normativna akta donešena uz navedeni Zakon. Kao i u svim drugim granama stočarstva i akvakulture, i ribama u otvorenim vodama treba osigurati uslove za normalan razvitak.

11.Mogućnosti razvoja ove oblasti

Imajući u vidu prirodne resurse i kulturno nasledje ovog područja uz angažovanje lokalnog stanovništva i savremena opredeljenja na principu i konceptu održivog razvoja postoje realne mogućnosti razvoja oblasti.

Tu se prije svega misli na:

- organsku poljoprivredu,
- ljekovito bilje,
- domaća radinost,
- održivi turizam (ekoturizam, kulturni turizam, izletnički turizam itd.),
- posmatranje ptica,
- promovisanje tradicionalnih jela, narodna nošnja, folkloru itd.

Za potpunu valorizaciju postojećih resursa ove regije potrebno je uraditi sljedeće:

1. Izrada strategije održivog razvoja regije Šaskog jezera

2. Izvršiti zoniranje terena,
3. Osnovati agenciju i fond za lokalni razvoj koji će biti nosilac ovih poslova
4. Proglasiti Šasko jezero zaštićenom zonom (park prirode)
5. Izrada projekata,
6. Definisati obim potrebnih sredstava,
7. Precizirati izvore sredstava,
8. Odrediti dinamiku realizaciju projekata,
9. Prioritetno rangirati projekte po važnosti za ovu sredinu,
10. Partnerski prilaz realizaciju projekata svih zainteresovanih struktura Ulcinja i šire (vlast, biznis sektor, stručne i naučne institucije, civilni sektor, stanovništvo, donatori i dr.).

12. Infrastruktura naselja

Kao i ostale naselja u opštini Ulcinj i naselja ove oblasti imaju regulisanu infrastrukturu. Svi putevi su asfaltirani, imaju elektičnu energiju, vodovod i telefonsku liniju. Od naselja ove oblasti blizu grada Ulcinja su Briska Gora i Sveti Djordje dok ostale su udaljenije i do 30km kao što je Fraskanjel.

U vezi infrastrukture aktuelni problem su putevi, jer oni su napravljeni skoro prije 30 godina i ne odgovaraju savremenim kretanjima. Oni moraju da se renoviraju i prošire po savremenim standardima, kao i u drugim sredinama. S ovog aspekta od velike koristi bilo bi izgradnja puta od Svetog Djordja brijegom Bojane do Fraskanjela u dužini od 2300m. Jedino tada naselja ove oblasti bi imale medjusobnu komunikaciju.

Veoma značajno za ovu oblast je osposobljavanje postojećeg kanala (dužine 1800m) koji spaja jezero sa Bojanom, a koji zadnjih godina ne funkcioniše. Otvaranjem kanala omogućila bi se migracija ribe iz jezera u Bojani i obratno što bi dovelo do poboljšanja strukture u korist kvalitetnih ribljih vrsta u Šaskom jezeru tokom cijele godine.

13. Kulturno-istorijske i turističke vrijednosti grada Šasa

U oblasti Šaskog jezera nalazi Stari grad Šas koji je spomenik kulture prve kategorije. Za grad Šas postoje mnogi mitovi koji potenciraju da je u njemu

ranije bilo crkvi koliko u godini ima dana. Ali istina je da su ovdje nadjeni tragovi osam crkava od kojih su dvije monumentalne, iako su oštećene. Jedna je crkva Sv.Jovana (Shen Gjoni) podignuta krajem XIII vijeka, koja ima dužinu 22m i širinu 7m. Ona je po funkciji bila katedrala, sagrađena u rimskom stilu i ima romboidni oblik. Nalazi se unutar zidina starog grada (citadele).

Druga crkva je Sv.Marije (Shen Mrise) sagrađena u XIV vijeku i ima širinu 7.1m i dužinu 16.6m. Sagrađena je u gotskom stilu (franjevački) i nalazi se van zidina citadele, prema sjevero-istoku. S obzirom da se ona razlikuje prema stilu gradnje od katedrale, naučnici su mišljenja da je ona bila manastir.

U istorijskoj literaturi se do nedavno smatralo da je grad Šas osnovan u VI vijeku naše ere. Ali prema arheološkim istraživanjima urađenim 1985.godine i tada nadjenim materijalom dokazano da je naselje pripadalo preistorijskom vremenu, a prve zidine su kiklopski zidovi iz ilirskog doba, po čemu proizlazi da je riječ o drevnom naselju u ovoj regiji Jadrana. Na osnovi istorijskih izvora može se konstatovati da je najviši razvoj grad Šas ima u srednjem vijeku, iako je tokom ovog perioda bio nekoliko puta okupiran od raznih osvajača. Tako ga je u 1183 okupirao Stevan Nemanja, zatim 1242 godine Mongoli i na kraju Turci u 1571 godini., koji su grad potpuno uništili i on od tada spada u kategoriju „mrtvih gradova“.

Šas je bio centar regije Anamalia, dok ovuda prolazio antički put Ulcinium-Svacium-Scodra. Kao i neki drugi srednjovjekovni gradovi Skadar, Ulcinj, Drišti i Šas je imao svoj kovani novac s natpisom „Sovacii civitas“.

S crkvenog aspekta Šas je bio biskupija, dok je kasnije zbog novih društvenih okolnosti izgubio tu privilegiju. O Šasu interesantne podatke nude F.Djustinijani, M.Bici, P.Bogdani, Th.Ipen, P.Mijović i dr. Istraživanja sprovedena u Šasu u oktobru i novembru 1985.godini bila su prva istraživanja. Od materijala su nadjene oko 30 komada novčića, jedan zlatni, tri srebrna, ostale bronzane. Potvrđeno je da su tri monete kovane u Baru i Kotoru, dok po dvije u Skadru, i sigurno u Ulcinju. Posebnu vrijednost imaju one monete koje pripadaju XV vijeku, u kojima je predstavljena Citadela sa oblikom renesanse, u tri sprata sa kolonadama i donžon kulom. Iz otkrivenog materijala od značaja su oni od gline, prsteni, buzuluki, posudje, oružje i stakla. Od vremena kada je iskopan arheološki materijal nalaze se u magacinu Zavičajnog muzeja u Ulcinju i do danas nije

prezentiran javnosti. Jedan takav postupak ne može se opravdati jer ti eksponati trebalo da se konservira, sistematizuje i izloži. Logično bi bilo da se ovaj arheološki materijal nadje u jednoj od crkava Šasa, bilo Sv.Jovana ili Sv.Marije, jer predstavljaju autentični materijal s ovog mjesta. Ali za jednu konkretnu akciju u ovom pravcu najprije mora postojati elaborat u vezi renoviranja, a postojeći objekti da se stave u funkciju ove djelatnosti kao u savremenom svijetu, gdje se vrednuju spomenici kulture.

Iako Šas predstavlja staro naselje sa velikim istorijskim, arhitektonskim i kulturnim vrijednostima za istoriju ovoga kraja i šire, iako pripada spomenicima kulture prve kategorije on nije zaštićen zakonom. Bez dileme s turističkog aspekta ovaj spomenik kulture predstavlja posebnu atrakciju za turističku klijentelu, jer poslije Starog grada Ulcinja, Šas je jedinstvena monumentalna cijelina od posebnog značaja za ovaj kraj i šire. U okviru održivog turizma za oblasti Šaskog jezera, Stari grad Šas treba da ima poseban tretman, jer je posebna kulturološka-turistička ponuda.

Slika Starog grada Šasa

14.Zaključak

Na osnovu napred navedenog nameće se zaključak da područje Šaskog jezera sa okolnim naseljima i rijekom Bojanom kao dio netaknute prirodne

baštine sa bogatim i zanimljivim kulturno-istorijskim nasljedjem i svojim specifičnostima može samo kroz održiv razvoj-održiv turizam doživjeti puno afirmaciju i valorizaciju na dobrobit lokalnog stanovništva, turističke privrede opštine Ulcinj, RCG i šireg regiona.

Na ovaj način će se stvoriti uslovi za pravilnije vrednovanje resursa i potencijala regije Šaskog jezera uključujući i promociju karakterističnih lokalnih proizvoda i usluga i uključivanje ljudskog-stručnog potencijala za valorizaciju ove regije.

Konsultovana literatura:

1. Dr Stevan M. Stanković, Jezera Jugoslavije, SGD, Beograd 1982
2. Nail Draga, Albanci u Crnoj Gori, Art Club, Ulcinj 1995

3. Dr. Nail Draga, Shpalime gjeografike, Art Club, Ulqin 2001
4. Ivan Božić, Nemirno Pomorje XV veka, Beograd 1979
5. Veljko Korać, Graditeljska skola Pomorja, Beograd 1965
6. Monografija Virpazar-Bar-Ulcinj, Cetinje-Beograd 1974
7. Dr. Milos Perović, Bar i Ulcinj, Niksic 1988
8. Dr. Pavle Mijović, Ulcinj, Beograd 1966
9. P. Mijović-M. Kovačević, Gradovi i utvrdjenja u Crnoj Gori, Beograd-Ulcinj 1975
10. Dr. Djordje Drecun, Ribolovna osnova Šaskog jezera, Titograd 1986
11. Gavro Perazić, Skadarsko jezero i rijeka Bojana u medjunarodnom pravu, Titograd 1981
12. Dr. Ferid Hoti, Shkodra zonë e lirë, Shkodër 1998
13. Permbledhje studimesh, Simpoziumi i III kombëtar, Gjeomorfologjia e aplikuar, mjedisi dhe turizmi bregdetar në Shqipëri, Tiranë 1999
14. Dh. Dhora, F. Sokoli, Biodiversiteti i liqenit të Shkodrës, Shkodër 2000
15. Dinko Franetović, Historija pomorstva i ribarstva Crne Gore do 1918. godine, Titograd 1960
16. Popisi stanovništva 1948-2003, Monstat Podgorica 2003-2004